

Управління ризиками в бухгалтерському обліку

Наведено основні складові системи управління ризиками в бухгалтерському обліку, розроблено методику управління ризиками на підприємстві та запропоновано профілактичні заходи щодо зменшення ступеня ризику в бухгалтерському обліку

ризиками в бухгалтерському обліку, система управління ризиками

Оцінювати стан і динаміку економічної системи, управляти, приймати рішення в сфері фінансово-господарської діяльності доводиться в умовах невизначеності, конфліктності, дестабілізуючих чинників і зумовленого ними ризику. Невизначеність у функціонуванні системи господарювання характеризується тим, що вона залежить від багатьох факторів, які неможливо передбачити в усій повноті і з необхідною точністю. Отже, брак часу та інформації на момент оцінювання і прийняття управлінських рішень, неоднозначність прогнозів породжують ризик, яким обтяжене як підприємство в цілому, так і його структурні підрозділи. Одним з таких підрозділів є бухгалтерська служба, яка надає повну та достовірну інформацію для потреб управління.

Ризик в бухгалтерському обліку – це об'єктивна характеристика діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, зумовлена наявністю і активною дією факторів невизначеності, що дає можливість як отримувати економічну вигоду у вигляді підприємницького доходу, так і зазнавати збитків через втрату частини ресурсів, доходу і капіталу. Розглядаючи ризики в бухгалтерському обліку як об'єктивну реальність, необхідно обов'язково дослідити процес управління ними, що дозволить знизити рівень їх прояву.

Проблема управління ризиками в бухгалтерському обліку стає однією з найактуальніших. Досвід свідчить, що з часом рівень ризикованості здійснення господарської діяльності, що відображається в бухгалтерському обліку підприємства, дедалі зростатиме. Для потреб практики необхідні чітко сформульовані рекомендації, що є результатом наукового дослідження. Наукова теорія може ще не давати відповіді на деякі питання, а бухгалтеру вже необхідно вирішувати їх на практиці, тому побудова комплексної системи управління ризиком в бухгалтерському обліку є однією з основних складових створення надійних та ефективних систем управління підприємством в цілому.

Дослідження системи та процесу управління ризиками, її основних елементів проводились в сфері економіки, фінансів підприємств і банківської справи в працях таких вчених, як: Л. Алексеюк, Є.В. Афанасьєв, Д.В. Ванькович, Г.Л. Вербицька, Я.Ф. Гаврилюк, О.В. Кантаєва, А.Я. Кізіма, О.В. Лисенок, Б.М. Мізюк, В.Й. Плиса, Н.В. Соловей, Ю.В. Тюленева, Г.Г. Кірейцев, Н.М. Яркіна та ін.

Метою дослідження є вивчення системи управління ризиками в бухгалтерському обліку, її основних елементів, розроблення методики управління ризиками та можливості застосування профілактичних заходів щодо зменшення ступеня ризику в бухгалтерському обліку підприємства.

Традиційно під управлінням ризиком в різних сферах діяльності розуміють розроблення формальних методів його виявлення, аналізу, оцінки, попередження виникнення, а також застосування заходів щодо зниження ступеня ризику розподіл можливого збитку між учасниками економічних відносин. Водночас галузева

специфіка бізнесу та особливість системи, в якій виникає ризик, висуває конкретні вимоги до вибору та розроблення методик аналізу оцінки ризику, що передбачають виявлення причинно-наслідкових зв'язків між факторами ризику й оцінку того, наскільки тісні ці зв'язки, а також враховують основні різновиди ризиків в господарській діяльності [13, с. 77].

Головним завданням управління ризиками є забезпечення оптимального співвідношення між бажаним рівнем ризику та необхідними для цього додатковими витратами. Таким чином, система управління ризиками в бухгалтерському обліку покликана забезпечити відповідний механізм подолання викликаних ними проблем. Основними складовими цієї системи, на нашу думку, слід вважати:

- політику підприємства в сфері управління ризиками в бухгалтерському обліку;
- процедури прийняття рішень при наявності конкретного ризику в бухгалтерському обліку та вибору методів його зниження або уникнення;
- організаційну структуру управління ризиками (визначення відповідальних осіб);
- інформаційну систему управління ризиками в бухгалтерському обліку;
- систему внутрішнього контролю.

Політика щодо управління ризиками в бухгалтерському обліку повинна визначатися загальною стратегією діяльності підприємства та відображатися окремим розділом в Наказі про облікову політику підприємства. Вона повинна відповідати на такі і питання: які саме ризики, в яких межах і випадках підприємство готове прийняти з урахуванням вибору цільових ринків, клієнтів та продукції (робіт, послуг); за яких умов слід уникати ризику; в яких випадках ризик повинен бути зменшений і за допомогою якого набору інструментів. Відношення до різних видів ризику повинно бути взаємопов'язане та сконцентроване в цілому по підприємству і його структурним підрозділам.

У рамках, визначених політикою підприємства процедур, повинна розроблятися система прийняття рішень, що стосуються конкретних видів ризику в обліку, методів управління та обмежень. Прийняття рішень необхідно проводити за наявності оцінки виявленого ризику в бухгалтерському обліку та визначення його важливості для фінансового стану підприємства. Тоді при незначному ризику бухгалтерська служба його ігнорує; при значному ризику – повинна визначити найбільш ймовірний напрям змін (якщо зміни сприятливі, то бухгалтера не намагається усунути ризик, а якщо – несприятливі, то вона приймає заходи щодо усунення ризику або його зменшення до прийняттого рівня).

Механізм прийняття рішень повинен базуватися на чіткому розподілі прав, обов'язків і відповідальності між працівниками бухгалтерської служби (системі делегування повноважень). В рамках такого розподілу можна виділити три управлінських рівня: вище керівництво, головний бухгалтер та безпосередні виконавці – бухгалтери. На вищому рівні приймаються стратегічні рішення щодо управління ризиками в бухгалтерському обліку та здійснюється контроль за досягненням постановлених цілей. На другому рівні розробляються заходи з реалізації стратегії, а на третьому – виконуються конкретні операції в межах розпоряджень вищого та середнього керівництва.

Особливим елементом у системі управління ризиками є наявність достовірної, своєчасної та достатньої інформації для прийняття рішень на кожному рівні управління, тобто інформаційної системи, яка відповідала б перерахованим критеріям. Отже, підприємство повинно створити систему управлінського обліку та звітності. Управлінська звітність повинна розроблятися, виходячи з потреб обсягу інформації про ризики в

бухгалтерському обліку, та повинна містити дані про всі види ризиків, з якими має справу виконавець.

Одним із найважливіших елементів управління ризиками в обліку є внутрішньогосподарський контроль діяльності підприємства, який дозволяє забезпечити ефективність та законність господарських операцій, точність і достовірність управлінської інформації. Конкретні напрями контролю ризиків в бухгалтерському обліку повинні визначатися внутрішніми нормативними документами підприємства, які, на нашу думку, повинні передбачати: контроль персоналу; контроль технологічного рівня; контроль виконання встановлених обмежень та нейтралізації ризиків; контроль дотримання законодавства.

Відсутність та недостатня ефективність функціонування служб внутрішнього контролю можуть стати однією з головних причин зростання ризику, зниження якості управління і, як наслідок, можливості понесення збитків підприємством.

Для якісного та чіткого функціонування системи управління ризиком в бухгалтерському обліку необхідно застосовувати відповідну методичку, яка представлена у вигляді алгоритму на рисунку 1.

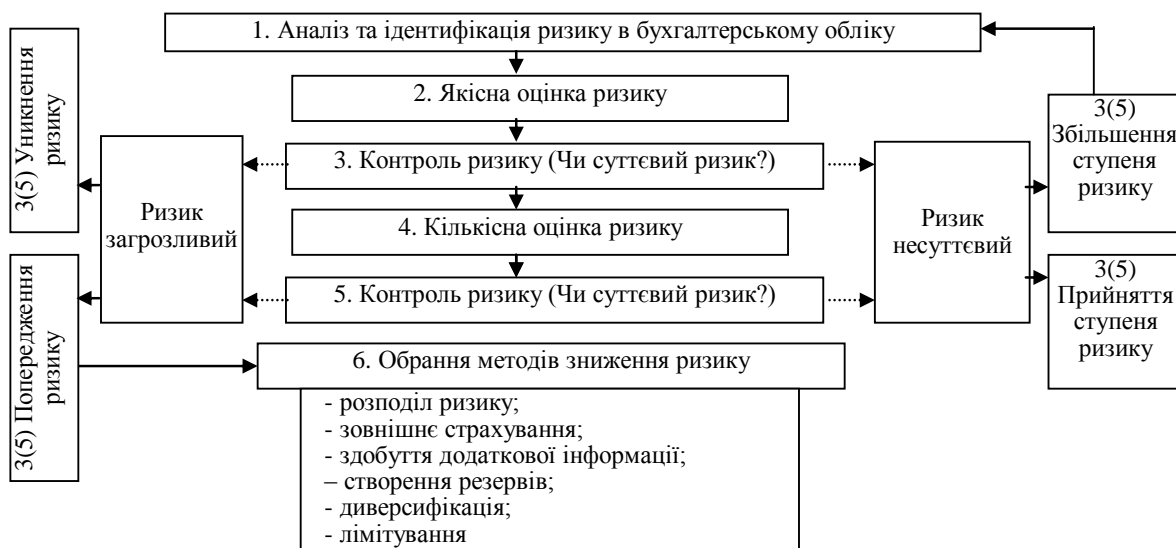

Рисунок 1 – Алгоритм управління ризиками в бухгалтерському обліку

Відповідно до рис. 1 перший етап управління передбачає аналіз та ідентифікацію ризику в бухгалтерському обліку, які доцільно проводити в наступній послідовності: 1) вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників, що збільшують чи зменшують ступінь певного виду ризику; 2) аналіз виявлених чинників; 3) встановлення допустимого рівня ризику; 4) аналіз окремих господарських операцій щодо обраного ступеня ризику.

Ідентифікація – процес встановлення переліку основних видів ризиків у бухгалтерському обліку, що притаманні діяльності конкретного підприємства. В розрізі кожного виду господарської діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) та основних господарських операцій необхідно визначити перелік можливих несистематичних і систематичних ризиків у бухгалтерському обліку, сформулювати загальний портфель ризиків, пов'язаних з діяльністю підприємства. Вихідними даними цього етапу є реєстр ризиків.

На другому етапі процесу управління ризиками в обліку здійснюється їх якісна та кількісна оцінка. Вона передбачає відображення наслідків впливу ризиків та ймовірності їх настання в кількісному виразі. Під час оцінки ризиків базовими

розрахунковими величинами є розмір збитків, яких може зазнати підприємство та ймовірність настання цих збитків. Результати оцінки ризиків є основою для вибору відповідних заходів їх нейтралізації. Вихідним результатом даного етапу є оновлений реєстр ризиків з відповідними кількісними та якісними оцінками.

У практиці управління застосовують два основних шляхи захисту підприємств від ризику, які залежно від активності суб'єкта управління класифікують на пасивне втручання та активне реагування [10, с. 67]. Таку класифікацію можливо застосовувати і в практиці управління ризиками в бухгалтерському обліку. Пасивний шлях захисту не передбачає з боку бухгалтера (бухгалтерської служби) активних дій, спрямованих на зниження ризику; активне реагування, навпаки, передбачає безпосередню участь бухгалтера (бухгалтерської служби) у заходах щодо зменшення ризику в бухгалтерському обліку.

Найбільш розповсюдженими методами зменшення ступеня ризику в бухгалтерському обліку є розподіл ризику, страхування, одержання додаткової інформації, створення резервів, диверсифікація та лімітування. Кожний із перерахованих методів має як переваги, так і недоліки, тому, зазвичай, для мінімізації та нейтралізації ризиків в бухгалтерському обліку використовують комбінації цих методів. Аналізуючи комбінації способів обмеження ризику, було визначено, що диверсифікацію, страхування, передачу ризику недоцільно використовувати за незначного рівня ризику в бухгалтерському обліку та стійкого фінансового стану підприємства, бо витрати на зазначені заходи можуть бути більшими, ніж одержаний прибуток. У такому разі необхідно використати резервування коштів та лімітування. Але за критичного фінансового стану, коли підприємство може зазнати великих збитків і навіть банкрутства, без диверсифікації, страхування і передачі ризику обійтися просто неможливо.

У процесі формування ефективної політики управління ризиком в бухгалтерському обліку особливу увагу слід приділити профілактичним заходам і системі внутрішнього страхування. Профілактика ризику в бухгалтерському обліку повинна проводитись у чотирьох напрямках: уникнення, мінімізація, диверсифікація, лімітування. При цьому необхідно зауважити, що дані профілактичні заходи, спрямовані на зменшення ризиків в бухгалтерському обліку, можуть суттєво вплинути на ймовірність їх виникнення, але не можуть повністю їх нейтралізувати. Тому підприємствам, на нашу думку, слід взяти на себе функцію страхування ризиків в бухгалтерському обліку та визначати в обліковій політиці підприємства, яким методом внутрішнього страхування ризиків воно користується.

Система заходів внутрішнього страхування ризиків в бухгалтерському обліку спрямована на забезпечення нейтралізації негативних явищ у процесі ведення обліку на підприємстві. Розглянемо основні можливі напрями внутрішнього страхування ризиків в бухгалтерському обліку на підприємстві (див. рис. 2).

Заходи внутрішнього страхування ризиків в бухгалтерському обліку застосовуються бухгалтером залежно від ступеня ризику та професійної думки бухгалтера щодо ризикованості господарської операції. Для фінансування програми внутрішнього страхування ризиків в обліку потрібно вкладення засобів підприємства для утворення фонду, з якого будуть покриватися збитки, що виникли у певний період. Ці вкладення можуть відраховуватися в рамках чинної системи бухгалтерського обліку або виплачуватися на основі: прогнозних відрахувань; відрахувань на страхування залежно від рівня ризику, передбаченого програмою внутрішнього страхування; очікуваних річних витрат за кожним типом господарських операцій.

Рисунок 2 – Заходи внутрішнього страхування ризиків у бухгалтерському обліку

Зміни вкладень із року в рік можуть бути зумовлені визначеними обмеженнями для уникнення значних витрат. Кожний щорічний внесок повинен реєструватися, щоб можна було порівняти кінцеві витрати з вкладеннями. При створенні внутрішнього фонду самострахування завжди існує загроза, що його не вистачить для покриття збитків. По-перше, фонди можуть бути використані для інших цілей на підприємстві, по-друге, існує небезпека інфляції, особливо при довгостроковій діяльності.

Отже, за допомогою створення ефективної системи внутрішнього страхування та запровадження профілактичних заходів можна оперативно нейтралізувати ризик, що виникає в системі бухгалтерського обліку підприємства, у складних умовах невизначеності, що, в свою чергу, сприятиме зміцненню як фінансової, так і загальної сталості підприємства.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що ефективність функціонування системи бухгалтерського обліку підприємства суттєво залежить від адекватно прийнятої системи управління ризиками. Досконалість цієї системи в бухгалтерському обліку, яку повинна розробити бухгалтерська служба кожного підприємства, значною мірою залежить від вибору інструментів оцінювання ризиків і методів їх врахування у поточній господарській діяльності. В процесі формування таких систем слід поєднати контроль за рівнем ризиків в бухгалтерському обліку з аналізом фінансових результатів підприємства, розробивши адекватний аналітичний інструментарій.

Ефективно розроблена система профілактики ризиків знижує ймовірність їх виникнення та надає можливість нейтралізувати негативні фінансові явища в господарській діяльності підприємства. Самострахування підприємством ризику в бухгалтерському обліку та створення резервних фондів знаходяться в тісному взаємозв'язку. Цей взаємозв'язок, з однієї сторони, носить матеріальний характер, з іншої – розрахунковий. Матеріальна взаємодія визначає реальне створення резервних фондів, а розглядаючи розрахунковий взаємозв'язок, можна відмітити, що все частіше коефіцієнти ризику включаються в розрахунки ефективності діяльності суб'єкта

господарювання. Аналізуючи будь-яку складову ризику, стає зрозуміло, що ризик є одним із факторів витрат, а по відношенню до результатів він може й мати форму очікуваного прибутку.

Отже, широке використання різноманітних заходів профілактики та страхування ризиків дозволяє не тільки мінімізувати розмір можливих фінансових витрат, а й запобігти їх виникненню за умови попередньої оцінки рівнів ризиків.

Список літератури

1. Алексеюк Л. Ризик – один із факторів формування прибутку // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 4. – С. 17-21.
2. Афанасьєв Є.В. Моделювання фінансового ризику багатоцільових рішень в управлінні прибутковістю промислового підприємства // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 46-55.
3. Ванькович Д.В. Оцінка невизначеності й ризику в системі управління фінансовими ресурсами промислових підприємств // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 79-86.
4. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 34-41.
5. Гаврисюк Я.Ф. Оценка современного механизма учета риска // Вісник національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Розвиток обліку та аудиту як основи інформаційно-аналітичної системи підприємства. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2005. – № 58 (Т. 2). – С. 94-96.
6. Кантаева О.В. Методологические принципы оценки качества процесса бухгалтерского учета и внутреннего аудита // Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”. Збірник наукових праць. Технічний прогрес та ефективність виробництва. Випуск 24. (Ч. I). – Харків: НТУ “ХПІ”, 2001. – С.135-138.
7. Кізіма А.Я. Аналіз ризику інвестиційних проектів // Наукові записки № 1. “Проблеми реформування, економіки, обліку, контролю та аналізу підприємств” –Тернопіль, 1999. – С. 130-132.
8. Лисенок О.В. Організація системи управління банківськими ризиками // Вісник ЖДТУ. – 2005. – № 2(32). – С. 292-295.
9. Мізюк Б.М. Фінансовий механізм управління ризиками підприємств // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 66-72.
10. Пліса В.Й. Управління ризиком фінансової стійкості підприємства // Фінанси України. – 2001. – № 1. – С. 67-72.
11. Тюленева Ю.В. Управління ризиками підприємств // Формування та проблеми розвитку підприємництва в економічних системах: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених вищих навчальних закладів. 24-25 листопада 2005 року. – Київ: ІВЦ Видавництво “Політехніка”, 2005. – С. 367-369.
12. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – Київ: ЦУД, 2002. – 496 с.
13. Яркіна Н.М. Економетричне моделювання в управлінні підприємницьким ризиком // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 77-80.

Приведены основные составляющие системы управления рисками в бухгалтерском учете, разработано методика управления рисками на предприятии, предложено профилактические мероприятия относительно уменьшения уровня риска в бухгалтерском учете

The main components of risks management system in accounting have been presented. The methodics of risks management at an enterprise has been developed. The prophylactic activities concerning the risk level decrease in accounting have been offered.